

МАТРИЦА ЗА ОЦЕНКА НА НУЖДАТА ОТ ПОДКРЕПА В СЪДЕБНО ПРОИЗВОДСТВО ЗА ЛИЦА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ И ПСИХИЧНОЗДРАВНИ ТРУДНОСТИ

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Глобална инициатива в психиатрията“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“

А. Въведение

Представената Матрица за Оценка на нуждата от подкрепа в съдебни производства (ОНПСП), касае групите на хора с интелектуални затруднения и психичноздравни проблеми, които имат различни психо-социални и комуникативни трудности. В контекста на съдебна процедура, (ако са участници) тези затруднения водят до ограничение и/или ниска ефективност да упражняват правата си. Във връзка с това е необходимо да се осигуряват процесуални улеснения, чрез които човека да участва ефективно.

Оценка на нуждата от подкрепа в съдебно производство възниква като необходимост от:

1. Наличие на бариерите пред ефективния достъп до правосъдие за групите на хората с интелектуални затруднения (ИЗ) и психичноздравни проблеми (ПЗП)	2. Предоставяне на подходящи и индивидуално определени мерки за подкрепа за ефективен достъп до правосъдие
- Влошено или добро ниво на социално функциониране - наличието на негативни симптоми при хората с ПЗП и хората с ИЗ може да се явява пречка пред пълноценното им участие в съдебни производства. - Стигмата - стигмата автоматично дискриминира хората с ИЗ и ПСП, без “да се интересува” от нивото на функциониране на човека и подкрепата в средата, от която той може би има нужда, за да ни позволи да го познаваме (необходимост за да направим оценката). Прибързаните и автоматични заключения от една оценка също могат да бъдат повлияни от стигматизиращи нагласи. - Комуникация¹- една от сериозните бариери пред хората с ИЗ, свързани с участието им в съдебно производство са особеностите в комуникацията, които са строго индивидуални и възпрепятстват или затрудняват човека да общува по очаквания/обичаен начин. Уменията за общуване на хората ИЗ са на различно ниво, но как ще демонстрират тези умения зависи от всички участници в комуникативния процес и средата.	- чрез оценката се определят кои са конкретно приложимите стандарти от КПХУ² по отношение на чл.9, чл.12 и чл.13, които имат пряко отношение с достъпността, равнопоставеността пред закона и достъпа до правосъдие - развива на практика прилагането мерките за подкрепено вземане на решения съобразно чл.65 от закон за хората с увреждания - дава практически препоръки за осигуряване на процесуални улеснения за хора увреждания, включително изготвяне на протокол за участието на човека с увреждане; - осигурява участието на човека в съдебни производства ефективно, чрез практически приложим инструмент -

¹ Виж Теоретичен и практически помощник на Тълковника, Глава Втора „Комуникация“ стр. 64

² Виж Глава Първа „Законът, който поставя рамката“ в Теоретичен и практически помощник на Тълковника стр.29

Б. Значение и употреба на ОНПСП

Оценката на нуждата от подкрепа в рамките на съдебното производство е **кумулятивна** и **събира в себе си проучване на комбинация от фактори, свързани с личността и средата, които са обособени в няколко основни сфери**. ОНПСП изследва:

1) Фактори, свързани с негативно влияние/въздействие (бариири) върху упражняването на правото на достъп до правосъдие на хора с ПЗП и ИЗ в рамките на **КОНКРЕТНО** съдебно производство. ОНПСП следва да се разглежда като **моментна снимка**.

2) Дава препоръки за ефективното участие на човека. В този смисъл оценката на нуждата от подкрепа в рамките на съдебното производство **не съществува самоцелно, а като разширение на по-цялостната Индивидуална оценка на потребностите³ на човека**.

Увреждането е видяно като проблематично при взаимодействие с външната среда, което възпрепятства и поставя бариири пред участието на хората. Затова и всякакви ограничения, обосновани с увреждането, са дискриминационни, тъй като **задължението на средата е да осигури достъпа**, не само до физическата, а и **до информационната среда**.

В. Цели

Основна цел в процеса на изготвяне на ОНПСП:

Да предложи процесуални улеснения, чието въвеждане ще гарантира пълноценното участие на лицето в съдебното производство.

Мерките за подкрепа като процедурни улеснения може да включват:

- ❖ Промяна на участието в процедурата - например по-дълъг срок за подготовка на човека, коригиране на график на съда; повече срещи на съда с човека, респективно повече срещи на човека с неговия адвокат, процесуален представител;
- ❖ Информираност за и по време на съдебното дело - индивидуализиране на процедура за информиране, спрямо комуникативните способности и възприятия на човека; реализиране на необходимо време за събиране на информация и подготовка на човека; може да се налагат повече срещи;
- ❖ Специални материали – бланки и формуляри в лесен за четене вариант;
- ❖ Помощно технически средства – Всякакъв вид Допълващи и алтернативни форми за комуникация - Let Me Talk, Symbo Talk, и др. (Free AAC talkers)- използване на

³ Виж Алгоритъм за работа със съда „ Индивидуална оценка на потребностите“

ясни, културални и общоприети жестове за България – помахване с ръка за поздрав, кимане с глава, посочване; написан текст - използване на шрифт АДИС (създаден за българския език) за хора със затруднения в четенето, използване на уголемен и потъмнен шрифт, използване на написани ключови думи за изказването/изслушването; използване на визуални подпомагащи средства в течение на разговора – реални предмети и хора, снимки на реални предмети и хора, картини и пиктограми; използване на подготвени сценарии – истории с картини и написан текст за изходът от ситуацията; Използване на календар и часовник са разумни улеснения, които всички ние използваме ежедневно, те също са препоръчителни за планирането на срещи за подготовка и планиране на изслушването;

- ❖ Предоставяне на социална услуга, която да подкрепи участието;
- ❖ Осигуряване на Тълковник по Подкрепено вземане на решение;
- ❖ Други форми на приспособяване на процеса, съответстващи на нуждата на лицата от подкрепа (ПВР).

Подцели на процеса на изследване:

1. **да се идентифицират обстоятелствата и факторите**, които могат да засегнат пълноценното участие на човек в съдебно производство;
2. **да се изготвят препоръки към различните заинтересовани страни** в рамките на съдебното производство за възможните мерки, които могат да се предприемат с оглед преодоляване на идентифицираните затруднения и респективно гарантиране правото на ефективен достъп до правосъдие в контекста на чл. 13 от Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ);
3. **да се изготви Индивидуален протокол за участие** на човека в конкретното съдебно производство ;
4. **да се идентифицира и препоръча (при необходимост) нуждата от Протокол за комуникация.**

Г. Методология, съдържание и инструментариум

Изготвянето на ОНПСП е в професионалната компетенция на социалната и клинична практика - социални работници от ДСП и същите работещи в рамките на социални

услуги за хора с увреждания, вещи лица - психолог, психиатър, логопед и експерт по подкрепено вземане на решение.

ОНПСП съдържа 4 сфери на изследване, оценяване и препоръки:

Сфера 1 - Нагласи на лицето към съдебното производство

Сфера 2 - Подкрепа за вземане на решение

Сфера 3 – Комуникация

Сфера 4 – Практическа подкрепа за достъп до правосъдие (организационно-логистична подкрепа)

Инструментариум: събиране, анализ и обработване на информация и данни от документация; полуструктурирани и структурирани интервюта с човека, близки, други професионалисти; въпросници; листове с индикатори и др.

Д. Етапи на ОНПСП

Етапите през които преминава изготвянето на оценката, **касаят целият процес** (на връзка между изследвания и човека), в който най-важно е да се гарантира пълното участие на човека . **Въпреки общите положения, които са предопределени от наличието на увреждане като затруднение, се отбелязват и специфични различия между двете групи хора.** Затова и първото най-важно предусловие е да се определи дали става въпрос за човек с ПЗП или ИЗ.

1. Подготвителен етап

Първият етап започва с **подготовката за първа среща с лицето** и е подчинен на общовалидни етични професионални правила. Цели да установи:

- **Дали човека е информиран (кой, как, по какъв начин),** че му предстои участие в съдебна процедура?
- **Как ще се включи човека в процеса** – покана за среща, кога и къде е удобно за него, кой ще присъства се, има ли близък, който човека желае да присъства)?

Общи препоръки към процеса на изготвяне на оценката

- ✓ Бъдете търпеливи – необходимо е време
- ✓ Работете с хипотези и твърдения – чрез тях се прави проверка дали вие правилно сте разбрали

- ✓ Ако се налага, прекъснете човека, за да го върнете към темата – с уважение
- ✓ Настоявайте за концентрация – „Моля, концентрирай се, това е важно“
- ✓ Искайте потвърждение, че човека ви е разбрал
- ✓ Съкратете времето за срещата или предложете почивка
- ✓ Предоставяйте нова информация на парчета
- ✓ Използвайте визуална подкрепа (снимки, картинки, символи), за да подкрепите разбирането и говора

2. Първа среща

Касае личното запознаване с човека и реализирането на първа среща с него . Работата на професионалиста в този етап е в няколко задължителни посоки, за които са изготвени препоръки:

- По отношение на личното поведение на професионалиста
- По отношение на лицето
- По отношение на средата
- По отношение на т.нар. особени ситуации в състояние на криза при хора с ПЗП и ИЗ

3. СЪДЪРЖАНИЕ НА ОНПС

Уводна част: оценката на нуждата от подкрепа в рамките на съдебното производство да започва с **уводна, обща част**, в която се описват основни автобиографични данни за лицето, както и основанието за извършването на самата оценка (по повод на какво съдебно производство се извършва оценката, от кого е възложена и др.).

Същинска част

Във втората част на оценката, която може да бъде наречена **същинска част**, се съдържат два компонента: **информация относно процедурата и информация относно резултатите**. Частта “информация относно процедурата” съдържа описание на рамката на процеса по оценка - къде се е провела, колко срещи са били необходими, продължителност, участници, използвани методи, специфични особености или обстоятелства, които могат да имат значение по отношение процеса на оценка.

В частта “**информация относно резултатите**” се описва събраната информация по сфери в хода на оценката.

Сфери на оценка на нуждата от подкрепа в рамките на съдебно производство .

Важно е да се подчертае, че психично-здравното състояние на лицето е във фокуса ни само дотолкова, доколкото трябва да разгледаме, преценим и препоръчаме конкретни мерки за подкрепа за участие в съдебното производство (каквато би била и препоръката за отлагане на съдебното заседание). В този смисъл, изследването на психичното състояние на човека като самостоятелна сфера не е включено по-долу.

Сфера	Процес	Анализ и индикатори за възможни затруднения
Сфера 1 – Нагласи на човека към съдебното производство „Нагласа“ се отнася до психичното състояние на индивида, което се основава на неговите вярвания или ценностна система, емоции и склонност да действа по определен начин спрямо конкретен човек, ситуация, място, предмет и т.н. Нагласата представлява и нашата реакция спрямо хора, места, неща или събития в живота ни. Изследването на нагласите на лицето към конкретното съдебно производство, в което предстои неговото участие, е важно, тъй като те могат да рефлектират върху цялостното поведение на човека в съдебното производство.	Изследване на нагласите към миналия личен опит на човека в съдебни производства Изследване на нагласите към конкретното съдебно производство	За анализа може да се използва предварително разработен Лист с индикатори за Сфера Нагласи на човека към съдебното производство (Приложение 1)
Сфера 2 – Вземане на решение Изследването на необходимостта от индивидуални и пропорционални мерки за подкрепа, чрез които човек със сериозни затруднения да вземе решение в конкретно съдебно производство (за конкретно решение) , касае самостоятелното упражняване на права.	Изследване на нуждата от прилагане на мерки за подкрепа⁴	За анализа може да се използва предварително разработен Лист с индикатори за Сфера Вземане на решение (Приложение 2)
Сфера 3 – Комуникация⁵ Ефективното участие на човек с ПЗП и ИЗ в съдебно производство е тясно свързано със социо-комуникативните му умения, а когато се касае за	Изследване на актуалните функционални социо-комуникативни затруднения и умения на човека: - от информация в предварителната документация	За анализа може да се използва предварително разработен Лист с индикатори за Сфера - Комуникация (Приложение 3)

⁴ Виж Теоретичен и практически помощник на Тълковника, стр 39-42

⁵ Виж Теоретичен и практически помощник на Тълковника Глава Втора „Комуникация“, стр. 80-101

човек със сериозни затруднения, често достъпът до правосъдие е ограничен, поради липса на подкрепа за реализиране на комуникативен процес между човека и останалите страни в съдебното производство.	- чрез инструментариум за изследване на езиково-говорното развитие - от изследването по време на ОНПСП и личния опит на изследващия в срещите с човека	
Сфера 4- Организационно-логистична подкрепа В рамките на тази сфера се изследва различни аспекти на способността на лицето чисто физически да участва в съдебната процедура: придвижване до съдебната зала; ориентирване във времето; специфични правила в институцията – начин на обличане; пропускателен режим и др.; допълнителни ресурси; специфични ресурси у човека по отношение на сферата.	Изследване на актуалните функционални социо-комуникативни умения на човека: - от информация в предварителната документация - чрез инструментариум за изследване автономността на човека - от изследването по време на ОНПСП и личния опит на изследващия в срещите с човека	За анализа може да се използва предварително разработен Лист с индикатори за Сфера Организационно-логистична подкрепа (Приложение 4)

Забележка: В допълнение се изследват и разглеждат **Ресурси в средата и уникалност на личността** - изследването на тази сфера означава да насочим вниманието на човека към реалните според него ресурси/начини, които могат да му помогнат за пълноценно участието в съдебното производство по отделните сфери.

4. Заключителен етап - Протокол за участие на човека в съдебно производство

В последната, **заключителна част** се описват препоръки по отношение на нуждите от подкрепа (които следват общите принципи за достъпност, достъп до правосъдие и равнопоставеност⁶), представени в **Протокол за участие на човека в съдебно производство**. Този протокол дава както **общи**, така и **конкретни препоръки** за участието на човека в **конкретно съдебно производство** във всички изследвани сфери.

Протокол за участие на човека в съдебно производство

Сфери	Основни препоръки
Нагласи на човека към съдебното производство	- подкрепа от специалист в социална услуга за емоционална и психологическа подготовка във връзка с предстоящото дело.

⁶ Виж Конвенция за правата на хората с увреждания, чл. 9 , чл.12 и чл.13

Подкрепено Вземане на решение	- Да се използват съществуващите в Закона за хората с увреждания мерки за подкрепа, описани в Глава 5 от ЗХУ, чл. 65.⁷ - Подкрепено вземане на решение. - Изготвяне на общ и специфичен Протокол за комуникация⁸ от Експерт по подкрепено вземане на решение –Тълковник
Комуникация При голяма група хора (най-вече от спектъра на ИЗ) вероятно ще регистрираме сериозни нарушения в комуникацията и те ще се нуждаят от още по-специфична нужда от подкрепа, за да комуникират правата си в съдебно заседание.	- Препоръки за подобряване на комуникативната среда - Изготвяне на общ и специфичен Протокол за комуникация⁹ от Експерт по подкрепено вземане на решение -Тълковник
Организационно-логистична подкрепа Тази сфера насочва вниманието ни към възможността лицето да има силно влошено социално функциониране, което сериозно е повлияло възможността му самостоятелно да упражни правото си ефективен достъп до правосъдие – няма умения за самостоятелно придвижване, страхува се, няма опит и т.н . Много често лица, които са настанени дълготрайно в социални институции също ще бъдат изправени пред значителни обструкции да достигнат до съдебната зала.	- Препоръка за мястото на провеждане на съдебното заседание - Изготвяне на Протокол за комуникация¹⁰ от Експерт по подкрепено вземане на решение -Тълковник

Забележка: Препоръки идващи от ресурси в средата и уникалност на личността - уникалният опит на личността, особено в разнообразни, в това число трудни ситуации, моделите на реагиране, действията или обстоятелствата, които внасят спокойствие или влияят положително върху представянето в стресови ситуации са от голямо значение в контекста на препоръките, например подкрепяща неформална социална среда; предмет за снемане на тревожността и др.

Важно: Задължително е да има ясни и категорични обстоятелства за провеждане на изнесено съдебно заседание

Важно: При възникване на т.нар особени ситуации във всеки един етап от производството, в които лицето се намира в състояние на психотична криза (което да позволи ефективен достъп до правосъдие и

⁷ Виж мерки за подкрепа чл.65 ЗХУ

⁸ Виж Мерки за подкрепа на Тълковника, Теоретичен и практически помощник на Тълковника стр. 89

⁹ Виж Теоретичен и практически помощник на Тълковника „Протокол за комуникация и Речник на Тълковника, стр.108 Матрица на протокол за комуникация в Приложение 1, стр 137

¹⁰ Теоретичен и практически помощник на Тълковника „Матрица на Протокол за комуникация“ в Приложение 1, стр 137

се нуждае от подкрепа/време за овладяване на това състояние) - предприемаме действия: а) с които да сигнализираме съда, че в този случай отсрочка на датата на делото (молба до съдията) , б) план за подкрепа на човека, в) плюс ефективна комуникация между страните, изглеждат като подходящо решение.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Лист с индикатори за Сфера 1 - Нагласи на човека към съдебното производство

Изследваният отбелязва наличието на всеки индикатор след провеждане на изследването. Индикаторите са на принципа “колкото повече - толкова повече” - това означава, че колкото повече индикатора бъдат отбелязани, толкова по-голяма е вероятността лицето да се нуждае от подкрепа по отношение на Сфера 1 – Нагласи на човека към съдебното производство.

Индикатор	☐
Човекът няма никакъв опит в предишни съдебни производства	
Има история на силно негативен опит в предишни производства	
Споделя/коментира предстоящото си участие с тревожен оттенък	
Не коментира нищо	
Не е възможно да заяви позиция по отношение на предстоящото съдебно производство	
Споделя прекалено оптимистични, нерелевантни нагласи по повод предстоящото съдебно производство	

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Лист с индикатори за Сфера 2 - Вземане на решение

Изследваният отбелязва наличието на всеки индикатор след провеждане на изследването. Индикаторите са на принципа “колкото повече - толкова повече” - това

означава, че колкото повече индикатора бъдат отбелязани, толкова по-голяма е вероятността лицето да се нуждае от подкрепа по отношение на Сфера 2 - Вземане на решение.

Индикатор	☐
Човекът изпитва затруднения в разбирането на информация от различен характер	
Човекът изпитва затруднения да свърже информацията във връзка със съдебното производство и възможните последици	
Човекът изпитва затруднения да оцени характера и последиците на възможните решения, свързани с правните действия в рамките на съдебното производство	
Човекът не ползва социална услуга от дневен или резидентен тип в общността	
Няма подкрепяща мрежа	
Няма ментор/наставник/ значима фигура от близкото обкръжение	
Живее в специализирана институция	
Има нарушено социално функциониране	
Силно зависим от подкрепа по отношение на избори и решения на ежедневно ниво (например: храна, облекло)	
Не е обучаван да използва допълнителна и алтернативна комуникация	

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Изследващия отбелязва наличието на всеки индикатор след провеждане на изследването. Индикаторите са на принципа “колкото повече - толкова повече” - това

означава, че колкото повече индикатора бъдат отбелязани, толкова по-голяма е вероятността лицето да се нуждае от подкрепа по отношение на Сфера 2 - Комуникация.

Лист с индикатори за Сфера 3 – Комуникация

Индикатор	☐
Човекът не е подкрепен от социална услуга/липсва социална услуга	
Човекът има нужда от допълваща и алтернативна подкрепа, за да разбира по-добре какво ще решава/избира	
Човекът има нужда от допълваща и алтернативна подкрепа, за да съобщи (за да комуникира) желанието си, намеренията си, решението си	
Човекът има нужда от допълваща и алтернативна подкрепа, за да бъдат представени пред човека последствията, например: Ако решиш това, те очаква/ще се случи...	
Човекът има нарушено социално функциониране	
Има човек, който добре познава комуникацията му (повече от един)	
Човекът има нужда от съдействие на социална услуга в процеса	
Човекът има човека нужда от консултация: например да поговори с психолог; специалист, който да поговори с него за финансите му, лекар и др.	
Човекът няма подкрепяща мрежа	
Човекът няма ментор/наставник	
Човекът има затруднения в разбирането на устна информация	
Човекът има затруднения в разбирането на информация в лесни за четене варианти (снимка, картинка, текст с картинка и др)	
Човекът има затруднения в изразяването /говор/ - затруднена артикулация	

Човекът има затруднения в изразяването /говор/ - беден речник, недостатъчен, за да се изрази по обсъжданите теми	
Човекът не отговаря на въпрос с думи	
Човекът изглежда не чува и не се интересува от разговора	
Човекът поглежда към мен в разговора	
Човекът повтаря думите, които чува	
Човекът използва трудно умения за редуване в разговор и за участие в диалог	
Човекът говори с различна интонация и има промени в сила на гласа	
Човекът използва общува с допълващи и алтернативни средства за комуникация	
Човекът използва други форми на комуникация, за да се изразява - жестове	
В обкръжението на човека има друго лице, което основно общува с него и смята, че може да разбира добре жестовете или другите поведенчески сигнали, които лицето използва като форми на комуникация	

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Лист с индикатори за Сфера 4 - Организационно – логистична подкрепа

Изследващия отбелязва наличието на всеки индикатор след провеждане на изследването. Индикаторите са на принципа “колкото повече - толкова повече” - това означава, че колкото повече индикатора бъдат отбелязани, толкова по-голяма е вероятността лицето да се нуждае от подкрепа по отношение на Сфера 2 - Организационно- логистична подкрепа

Индикатор:	☐
Човекът не знае къде се намира сградата на съда	
Човекът няма опит в използването на градски транспорт/или има съпротиви да използва такъв	
Човекът не знае/няма план как да се придвижи до сградата на съда	
Човекът живее изолирано (не напуска района на дома си)	
Човекът не разполага с минимални финансови средства, не очаква да разполага с такива, няма достъп до такива, за да обезпечи придвижването си до сградата на съда	
Човекът трудно се ориентира в нови, непознати ситуации	
Човекът наблюдава се висока тревожност у човека при обсъждане на темата за придвижването до сградата на съда	
Човекът съобщава за трудно заспиване/събуждане	
Човекът приема медикаменти от групата на бензодиазепините	
Човекът живее сам	
Човекът няма близки и роднини, с които поддържа отношения	
Липсва подкрепяща неформална мрежа за човека	
Човекът има занемарен външен вид и хигиена	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от [наименование на бенефициента] и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.